

Türkiye'nin Euro Bölgesi'ne Uyumu: Panel Veri Analizi*

Dr. Ragıp Yılmaz

Niğde Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Anabilim Dalı

İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı

ragipyilmaz78@gmail.com

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin Euro Bölgesi'ne girmesi ya da girmemesi gerekliliğini geleneksel panel veri modellerini kullanarak çözmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorusu, Türkiye Avrupa Parasal Birliği'ne girmeli mi girmemeli mi şeklinde formüle edilebilir. Sorunun çözümü için endüstri-içi ticaret ve sendikalaşma temel değişkenler; şehirleşme ve kamu borcu ise kontrol değişkenleri olarak alınmıştır. Bu verilere ilişkin olarak 1995-2010 yılları arasında Grubel-Lloyd Endeksi, sendika üye sayıları; şehirlerde yaşayan nüfus ve kamu borç miktarı verileri baz alınarak panel veri analizi uygulanmış ve söz konusu değişkenlerin reel GSYİH üzerindeki etkisi test edilmiştir. Elde edilen bulgular, şehirleşme dışında, endüstri-içi ticaret, sendikalaşma ve kamu borçları açısından Türkiye'nin Euro Bölgesi'ne üye olmasını destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Optimum Para Sahaları, Euro Bölgesi, Uyum, Panel Veri

Turkey's Adjustment To Euro Area: Panel Data Analysis

Abstract

This study intends to solve the necessity whether Turkey will become a membership of Euro Area by making use of traditional panel data models. The problem with such question can be stated if Turkey becomes a membership of Euro Area or not. In order to solve the problem, intra-industry trade and trade unionization are selected as main variables; urbanization and government debt are selected as control variables. Related to these variables, panel data analysis based on Grubel-Lloyd Index, number of trade union member, urban population and amount of the public debt is analyzed and effect of these variables are tested on real GDP. The findings obtained support Turkey's membership of Euro Area in terms of intra-industry trade, unionization and government debt except urbanization.

Keywords: Optimum Currency Areas, Euro Area, Adjustment, Panel Data

JEL Classification Codes: F10, F15, C33

* Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk'un danışmanlığında hazırlanan ve 27.02.2013 tarihinde savunulan "Türkiye ile Euro Bölgesi Arasındaki Uyum ve Uyumu Etkileyen Faktörler" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

Türkiye, dünyanın en önemli ekonomik birleşmesi olan Avrupa Birliği ile uzun ve sorunlu bir geçmişe sahiptir. Küresel ekonomik yapıya eklenmenin bir ayağını oluşturan bu ilişki çerçevesinde Türkiye, Avrupa Birliği ekonomileri ile bütünleşme aşamasında önemli adımlar atmıştır. Özellikle 2001 yılında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) ile kural temelli politikalar ve buna yönelik kurumsal düzenlemeler ekonomi yönetiminde hâkim hale getirilmiştir. Bağımsız merkez bankasının ve üst kurulların gözetiminde ekonomi yönetilmeye başlanmıştır. Böylece Türkiye genelde dünya ekonomisinin özelde de AB'nin temel uyum politikalarını destekler yapıları kurmuştur. AB içinde siyasal birlikten önceki ekonomik bütünleşme aşamasını ifade eden parasal birlik - Euro Bölgesi- oluşturulmuştur. Euro Bölgesi, ülkelerin parasal bağımsızlıklarını kaybettikleri ve her bir ülkenin para politikasının yönetimini bağımsız bir üst kurula devrettiği yapılanma olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin bir parasal birlik olan Euro Bölgesi'ne uyum sağlayıp sağlamadığı ve aynı zamanda bu uyuma bağlı olarak parasal birliğe üye olup olmamasının Türkiye ekonomisi açısından nasıl bir sonuç doğuracağı, geleneksel panel veri analizi yöntemiyle test edilerek saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu, Türkiye Avrupa Parasal Birliği'ne üye olmalı mı yoksa olmamalı mı şeklinde belirlenebilir. Bu çalışma ile elde edilmesi umulan sonuç, Türkiye'nin Avrupa Parasal Birliği'ne girmesi ya da girmemesi gerektiği şeklindeki ekonomik politikaya açılacaktır.

Panel veri analizinin uygulandığı bu çalışmada, Türkiye ile Euro Bölgesi ülkeleri arasındaki uyumu test etmede, ilk olarak Grubel-Lloyd endeksi ile hesaplanan endüstri-içi ticaretin ve esnek istihdamı temsil eden sendikalaşma düzeyinin reel GSYİH üzerindeki etkisi sınımlanmıştır. Daha sonra, ülkeler arasındaki coğrafi yoğunlaşmadaki farklılığı temsil eden şehirleşme düzeyinin etkisi, diğer iki değişkenle test edilmiştir. Son olarak, ülkelerin maliye politikalarındaki uyumunu temsil etmek üzere kamu borcu miktarı, ilk iki modeldeki değişkenlerle birlikte test edilmiş ve uyumun sağlanmasında etkili olan faktörlerin analizi yapılmıştır.

1. Paranın Anlam Değişimi ve Fayda-Maliyet Etkisi

Teknolojide ve iletişimde meydana gelen gelişmeler paraya değer biriktirme, hesap birimi ve değişim aracı olma özelliğine sahip nesne olmasının ötesinde, daha geniş etkiler oluşturan bir ekonomi politikası aracı olma özelliği kazandırmıştır. Piyasaların bütünleşmesiyle ve teknolojik yeniliklerle para, zamanı kısaltan mekânları ise yöreden uzam haline getiren bir niteliğe bürünmüştür. Toplumsal ve ekonomik yapılar içinde gelenekselleşmiş yapılar, “yerleştirilmişlik” bağını kaybederken, zamanın kısalması ve mekânların uzam halinde genişlemesi ülkeler arasında eşgüdüm ihtiyacını arttırmıştır. Yerele dayalı tecrübe ve alışkanlıklar, paranın getirmiş olduğu “simgesel

işaretler” ya da “uzmanlık sistemleri” ile ortadan kalkmaya başlamıştır (Giddens, 2004: 26-29). Para böyle bir yapı içinde zamanı belirli bir aralığın içine alırken, ticari işlemler de bağlı olduğu alanın dışında yapılabilme imkanı elde etmiştir. Böylece farklı zaman ve uzamda yaşayan insanların ticaret yolu ile birbirine yakınlaşmasının da önü açılmış olacaktır (Giddens, 2004: 31).

Bu yönleriyle para yerelliğin etkisinin azaldığı ve zamanın ruhunu¹ yansıtan bir olgu haline gelir. Harvey’in (2010: 255-258) ifadesiyle zaman ve mekânda oluşan nitelik değişimi, kar ve ücret anlayışını değiştirir. Bunu takip eden süreçte “*tarihsel bağımlılığın*” (North, 2005) yerine bir “*hayali cemaat*” (Anderson, 2011) etrafında “*diyalojik*” yapılanmadan “*monolojik*” (Morin, 1995) yapılanmaya doğru yol alınır. Bunun sonucunda ülkeler, kendi zihni dengesini oluşturmaya yönelik yeni iktisat kurumları oluşturmaya yönelir (Alada, 2000: 17-18). Geleneksel politik yapıların çeşitliliği ortadan kaldırılırken, “*monoteknik yapılar*” toplumsal yapıda hakim olur. Doğal işlevler ve hayatı devam ettirmeye yönelik sınırlı mallara dayalı ekonomik yapı yerinden edilerek, para ve parayla sembolleşen bir güç ekonomisi ortaya çıkar (Mumford, 1996: 289).

Paranın zaman ve mekânda meydana getirdiği değişimlerle, kurumsal ve zihinsel gelenekselleşmiş yapıların dönüşüme uğraması, Optimum Para Sahaları (OPS) teorisi etrafında şekillendirilmiştir. Ülkelerin döviz kuru belirsizliğini ortadan kaldırmayı hedefledikleri OPS teorisi çerçevesinde oluşturulan parasal birlikte, ülkeler bağımsız para politikası uygulamasından vazgeçerek tek bir ülke/devlet gibi hareket etmeye başlar. Bütün ekonomi politikalarında uyumu sağlamaya yönelik düzenlemeler devreye sokulurken, bunun için gerekli siyasal ve sosyal değişiklikler de birlik içinde yerleştirilmeye çalışılır. Parasal birlik içinde yer alan ülkeler, sadece bir sembolün etrafında değil, aynı zaman ve mekânın içinde hareket etmeye başlar. Para sadece bir nesne olmaktan öteye dönüştürücü ve geleneği ortadan kaldıran bir işlev kazanır. Birbirinden farklı ekonomik anlayış ve tarihsel bağımlılığa sahip ülkeler, adeta yeni bir “hayali cemaat” (Anderson, 2011) etrafında bir araya gelir.

Farklı tarihsel ve sosyal geleneğe sahip ülkelerin tek bir para birimi etrafında bir araya gelerek bütünleşmelerinin en iyi örneği, Euro Bölgesi tarafından

¹ 19’ncü yüzyılda para o dönemin geçerli bilimsel anlayışına uygun olarak Newtonyen düşünceler etrafında tanımlanırken, 20’nci yüzyılda Einstein’ın görelilik ilkesi etrafında değerlendirilmiştir (Bordo ve James, 2006: 14-15). Diğer taraftan bu düşüncelere benzer şekilde ayırım paranın yaratılmasında etkili olan faktörün ne olduğuna dair tartışmalar etrafında şekillenmiştir. Metalist/Mengeryen görüş ortodoks klasik yaklaşımı yansıtırken, Kartalist anlayış parayı toplumsal bir öge olarak değerlendirmekte ve görelilik ölçütleri içinde politikadaki yerini belirlemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Weber (1995), Bell (2001), Wray (2002).

temsil edilmektedir. Geleneksel yapılarından vazgeçmeye yönelik olarak Euro tarafından temsil edilen ve bütünleşme aşamalarından siyasal birlik öncesi aşama olan Avrupa Parasal Birliği (APB), nominal yakınsamayı hedefleyen Maastricht kriterleri etrafında Euro'nun 1999 yılında tedavüle girmesiyle kurulmuştur. Ülkelerin tarihsel olarak bağımlı oldukları yapının yerine, diyalojik mantık sürecinin dışına çıkılarak monolojik bir yapı tesis edilmeye başlanmıştır.

Monolojik bir süreç içinde yer almaya çabalayan ülkeler, ekonomik ve sosyal politikalarında bir değişim süreci içine gireceklerinden, tek bir para birimi etrafında bir araya gelmekten dolayı fayda elde ederken çeşitli maliyetlerle de karşı karşıya kalır. Fayda ve maliyet analizi ülkelerin parasal birlik içinde yer alıp almamaya yönelik kararlarında etkili olacağı gibi, birlik içinde ülkelerin uyum sorununun çözümünde de yol gösterici olur.

Parasal birliğe üye olacak ülkelerin elde edeceği en önemli fayda geleceğe yönelik belirsizliğin ortadan kaldırılmasıdır (Goodhart, 1995: 485; Savaş, 1999: 96-97). Birlik içinde zaman tutarsızlığı probleminin (Kyddland ve Prescott, 1977; Barro ve Gordon, 1983) ortadan kaldırılmasıyla, rasyonel bireylerin geleceğe yönelik olarak politikacılar tarafından yanıltılmasının önüne geçilir. Bununla birlikte döviz kurlarının gelecekteki değeri tahmin edilebilir karakter kazanacağından, ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım daha istikrarlı bir ortamda gerçekleşir (Emerson ve diğ., 1992: 72-73; Grauwe, 1997: 56-57; Tavlas, 2004: 92; Salvatore, 2007: 723). Döviz kuru riski ortadan kalktığından sabit yatırımlar, emeğin verimli ve daha ucuz olduğu bölgelere doğru kayar (Eichengreen ve Frieden, 2001: 7). Ayrıca döviz kurlarının birbirine dönüştürülmesinden kaynaklanan işlem maliyetleri azalır ve ulusal piyasaların önüne geçilerek fiyat ayrımcılığı ortadan kalkar (Grauwe, 1997: 53; Marrewijk ve diğ., 2007: 620). Monolojik bir yapılanma içinde yer almaktan dolayı elde edilecek diğer bir fayda, maliye politikasının para politikasında olduğu gibi federal bir otoriteye devredilmesiyle elde edilir. Kamu harcamaları ve vergi politikaları da geleceğin öngörülebilir olmasını sağlayacağından, rasyonel bireylerin yanılığa düşmesinin önüne geçilir (Goodhart, 1995: 466-467).

Ülkeler parasal birliğe üye olmakla bu faydaların yanı sıra çeşitli maliyetleri de yüklenmek zorunda kalacaklarından, ekonomik istikrar kaybına uğrayabilirler. Birliğin ülkelere yükleyeceği en önemli maliyet, ülkelerin bağımsız para politikası uygulama şansını kaybetmeleridir. Paranın yönetiminin ülkelerin ellerinden alınarak bir üst kurula devredilmesi, ülkelerin kendi şartlarına göre politikalar uygulayabilmelerinin önünde engel oluşturur (Grauwe, 1997: 5; Levitt ve Lord, 2000: 15-16; Broz ve Frieden, 2001: 323). Bir yönüyle kurumsal maliyet olan bu durum, ülkenin başka bir yapılanmaya doğru yol almasını gerektirirken, gelenekselleşmiş kurumsal yapılanmaların da değişimini gerektirir. Kurumsal yapı değişikliğinin yeterli düzeyde sağlanamaması ve tek bir ülke gibi hareket etmeye yönelik politikaların yürürlüğe sokulamaması, birlik içinde ahlaki tehlike (Grauwe, 1997: 58) ve

bedavacılık sorunlarını (Grauwe, 1997: 14) gün yüzüne çıkarır. Ayrıca siyasal yapılardaki farklılığın devam ettirilmesi ve tek bir politik yapılanmanın ortaya çıkarılmaması, politik tercih farklılığının maliyetini ülkelere yükler (Broz ve Frieden, 2001: 324; Nicolaides, 2010: 114-115). Öte yandan çıkar gruplarının tercihlerinin uyumlaştırılmamasına (Salvatore, 2007: 724; Chey, 2009: 1692-1693) neden olur ve gerekli hukuki düzenlemelerin yapılabilmesini engeller. Bu sebeple hukuki farklılıktan kaynaklanan maliyetlerle birlik içinde yer alan ülkeler karşı karşıya kalır (Grauwe, 2007: 18-19). Bunun yanı sıra merkez-çevre ülkeleri arasındaki talep farklılığı (Krugman ve Obstfeld, 2006: 561; Levitt ve Lord, 2000: 20), büyüme politikalarında uyumun sağlanamaması (Grauwe, 1997: 17; Bayraktutan, 2004: 51-52) ve ülkeler arasındaki farklılığın bu politikalarda devam etmesi, ülkelerin birlik içinde yer almaktan dolayı karşılaşacakları maliyetleri artırır. Bunların yanı sıra birliğin bütününe zarar görmesine neden olan en önemli maliyet unsuru, kamu maliyesinde merkezi bir yapılanmanın oluşturulmamasıdır. Kamu maliyesinde disiplinden uzaklaşılmasına yol açan bu maliyet, birliğin bütününe istikrar kaybına neden olur (Levitt ve Lord, 2000: 25-26; Tavlas, 2004: 96).

Parasal birlik içinde yer almaya çalışan ülkeler, fayda ve maliyet analizi yaparak birliğe dâhil olup olmamaya karar verirler. Özellikle tercihlerin ve kurumların benzer hale getirilememesi, maliyet arttırıcı bir işlev görürken; faydalar daha fazlasıyla geleceğe yönelik belirsizliği azaltıcı ekonomi politikalarında elde edilir. Faydaların maliyetlerden fazla olmasını sağlayan en önemli yapılanma, kurumsal düzenlemeler yapılırken, tüketim ve üretim tercihlerinin benzeştirilmesiyle sağlanır. Parasal birlikte üretim ve tüketim tercihlerinin benzeştirilerek, uyumu sağlamaya yönelik düzenlemelerin etkisinin değerlendirilmesinde belirleyici olan faktör ise ticaretin yapısıdır. Ticaretin endüstri-içi ticaret (Endojenite Hipotezi) ya da endüstriler-arası ticaret (Krugman Hipotezi) karakteri gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılır.

2. Klasik Optimum Para Sahaları Teorisi

Braudel (1993: 386) tarafından ifade edildiği gibi ülkeleri kendi dilinde bir diyaloga davet eden para çerçevesinde, geleneksel yapıların yerine yeni bir yapılanmayı ifade eden OPS teorisi, 1960'lı yıllarda Mundell, Kennen ve McKinnon tarafından ortaya atılmıştır. Bretton Woods döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bu dönemde, ülkelerin para birimlerinin birbirine sabitlendiği, döviz kuru belirsizliğinin ortadan kalktığı, tek bir pazar ve ölçek ekonomilerinden faydalandığı bir coğrafi alanın oluşturulması hedeflenmiştir (Karluk, 2013: 734).

Mundell (1961: 661) tarafından eski sömürge devletleri ve o zamanki Batı Avrupa örnek gösterilerek oluşturulmaya çalışılan OPS, zaman-uzam uyumu, yeni kurumsal yapılanmalar ve yeni ekonomi politikaları oluşturulurken optimum bir yapı kurmayı amaçlar. Dolayısıyla OPS, iç ve dış dengenin sağlanmasına yönelik makroekonomik politikaların uygulanmasını, döviz kurlarında nominal düzenlemelere duyulan ihtiyacın azalmasını, gelecekte

ortaya çıkma ihtimali bulunan ekonomik dalgalanmaların önlenmesini ve ülkeler arasındaki uyumun kolaylaşmasını hedefler (Kawai, 1987: 740.; :Mongelli, 2005: 608).

Diğer bir ifadeyle McKinnon (1963) tarafından ifade edildiği gibi para sahalalarının optimum düzeyini temsil optimum kavramı, saha içinde tam istihdamın tesisini, fiyat istikrarını ve ödemeler bilançosunda dengeyi temsil eder (McKinnon, 1963: 717). Optimum bir sahanın para liderliğinde elde edilmesi, ortaya atıldığı dönemdeki düşüncelere uygun olarak emek hareketliliği (Mundell, 1961), ticarete dışa açıklık (McKinnon, 1963) ve ürün çeşitliliği (Kenen, 1969) gibi Keynezyen egzojen (dışsal) kriterlere dayanır (Ishiyama, 1975: 346; Ceserano, 2006a: 317).

2.1. Klasik Optimum Para Sahası Kriterleri

OPS'nin belirli bir bölgede oluşturulabilmesi için yerine getirilmesi gereken en önemli kriter, emek hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması ve ücret esnekliğini sağlamaya yönelik esnek istihdam piyasası politikalarının uygulamaya konulmasıdır. Mundell (1961) tarafından belirtildiği gibi emek hareketliliği, asimetrik şokların ortadan kaldırılmasında, paranın yerine geçerek otomatik düzenleyici mekanizması işlevi görür. Emeğin saha içinde hareket serbestliğine sahip olması, reel faktör fiyatlarının ve nominal döviz kurlarının değişimine olan ihtiyacı azaltır (Mundell 1961: 661). Emek hareketliliği, talep kaymalarının olduğu dönemlerde ortaya çıkan ekonomik dalgalanmalarda önleyici bir karaktere sahip olur (Kar, 2000: 179-180; Ceserano, 2006a: 319). Bölgeler arasındaki ücret farklılığı, emek hareketliliğiyle ortadan kalkacağından, dağılımda etkinlik sağlanarak toplam üründe en yüksek değer elde edilir (Biçerli, 2007: 292-294).

Esnek istihdama yönelik bu yapılar, Sennett (2008) tarafından ifade edildiği gibi nesiller arasında farklılık yaratan bir unsur haline gelir. Sosyal güvenliği öne alan Ren modeli yerine, ücret eşitsizliği oluşturarak işsizliği düşük tutmaya yarayan Anglo-Sakson modeli (Albert, 1991) emek piyasalarında geçerlilik kazanır. Diğer bir ifadeyle post-fordist yapılanmaya özgü Schumpeterci "*çalışma devleti*" tesis edilir (Topak, 2012: 28).

Emek hareketliliği ile birlikte ücret esnekliğini sağlamaya yönelik esnek istihdam piyasalarının yanı sıra ülkeler, McKinnon (1963) tarafından ileri sürülen dışa açıklığı arttıran dışa açık büyüme modelini benimsemelidirler. Dışa açıklığın düzeyinin yüksek olması, ticarete konu olan malların fiyatının birlik içinde birbirine yakın olmasını sağlar. Dolayısıyla fiyatlar hem ülke içinde hem de ülke dışında çok yüksek değişimlere maruz kalmaz (McKinnon, 2004; 692). Dışa açık ekonomik yapı içinde, sabit döviz kuru sisteminin geçerli olması nedeniyle, spekülasyon hareketlerin önüne geçilebilecektir. Diğer taraftan döviz kurlarında sabit kur sisteminin varlığında, harcamaları azaltıcı politikalar dış ticaret dengesinin tesis edilmesinde daha etkin hale gelir (McKinnon, 1963: 719-720).

Bunların yanı sıra Kenen (1969) tarafından ortaya atılan diğer önemli bir

kriter, OPS içinde ürün çeşitlendirmesini esas alır. Mundell (1961) ve McKinnon (1963) tarafından ileri sürülen kriterlerde, OPS içinde yer alan ülkeler arasındaki ticaretin çok sınırlı bir mal grubu üzerinden olacağı varsayılır. Buna karşın Kenen (1969) OPS içinde mal grubu çeşitliliğinin çok fazla olması ve ülkelerin birbirine benzer ürünleri üretmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Baldwin ve Wyplosz, 2004: 337). Mal grupları çeşitliliğinin birlik içinde sağlanmasıyla ülkeler oluşacak ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenir. Emeğin çalışma alanını da çeşitlendirecek bu yapı, nominal döviz kuru oranlarında bir düzenleme yapılması ihtiyacını azaltacak ve dalgalanma dönemlerinde koruyucu bir işleve sahip olacaktır (Mongelli, 2005: 610).

Emek hareketliliği, dışa açıklık ve üretim-tüketimde çeşitlendirmeyi gözetken kriterlerin her birinin OPS/parasal birlik içinde etkinlik kazanabilmesi Mongelli'nin (2005, 609-611) ifadesiyle mali, finansal ve siyasal bütünleşmeye yönelik kriterlere de ihtiyaç duyulmasına yol açar. Mali bütünleşme kriteri, ülkeler arasındaki gelir dağılımı transferinin düzenlenmesini esas alırken, ekonomik dalgalanma dönemlerinde döviz kurunun yerine geçer. Diğer bir döviz kuruna yönelik politikalara duyulan ihtiyaç azaltacak ve döviz kurunun ikamesi olabilecek bütünleşme kriteri de finansal bütünleşmedir. Böylece sermaye hareketleri ile ortaya çıkabilecek dalgalanmaların önü kesilirken, uzun dönemli faiz oranları arasındaki farklılık azaltılır. Bunların yanı sıra siyasal bütünleşmenin varlığı, birlik içinde ekonomi politikalarındaki uyumu arttırırken, ülkelerin birlikte hareket etmesine devamlılık sağlar ve kurumsal istikrarın yerleştirilmesine yardımcı olur.

Reel etkenlerden çok parasal etkenlere OPS içinde ağırlık veren kriter ise, enflasyon oranlarının ülkeler arasında birbirine yakın olması gerektiğini ileri sürer (Kar, 2003: 182). Fleming (1971) tarafından ifade edildiği gibi ülkelerin enflasyon oranının birbirine yakın olması, istihdam politikalarındaki ve üretimdeki verimlilik düzeylerinde benzerlikle birlikte böyle bir yapı içinde yer almak istekliliğine bağlıdır (Fleming, 1971: 476).

2.2. Klasik Optimum Para Sahası Teorisine Katkılar

Klasik OPS teorisinin kriterleri amprik olarak değerlendirme imkânından ve bu kriterlerin her birinin birbirlerine karşı değerlendirmeden yoksun olması nedeniyle eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra her bir kriterin bütünleştirici etkiden uzak olduğu ve her bir kriter etrafında farklı bir OPS'nin oluşabileceği ileri sürülmüştür. Mongelli (2002: 10) bu sorunlardan dolayı OPS kriterlerinin sonuçsuzluk ve uyumsuzluk sorununa yol açtığını öne sürmüştür. Ayrıca klasik kriterler Keynezyen ekonomi politikalarını esas almaktaydı. Buna karşılık 70'li yıllarda Bretton Woods para sisteminin çökmesi ve yaşanan petrol krizleri iktisatta yeni teorilerin hakimiyetini tesis etmiştir. Toprak'ın (1997: 9) ifadesiyle, devletler üzerinde egemenlik kuran iktisat anlayışı çerçevesinde, OPS teorisi de kendine eklenen yeni düşünceler etrafında şekillendirilmiştir. Monetarist ve rasyonel beklendişler hipotezine uygun olarak şekillendirilen OPS teorisinde, Keynezyen egzojen değişkenler endojen

değişkenler olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan OPS teorisine eklenen yeni düşünceler, para sahasına ya da parasal birliğe üye olmadan önce gerçekleştirilmesi gerektiği ileri sürülen kriterlerin, üye olunduktan sonra karşılanması gerektiğini iddia etmiştir.

Klasik OPS'ye yapılan ilk katkı Lucas'ın rasyonel beklenti hipotezi çerçevesinde ileri sürülen “*denge modelidir*”. Bu modelde tek para birimi etrafında bir araya gelen ülkelerin, bu oluşuma rasyonel tepki verecekleri ileri sürülür. Başlangıçta ülkelerin şartları OPS kriterlerine uygun olmasa da, denge mekanizması çerçevesinde kriterler birliğe dâhil olduktan sonra ülkeler tarafından uygulamaya konulur (Ceserano, 2006b: 206). Bununla birlikte bu kriterler para sahası oluşturulduktan sonra ülkeler tarafından uygulamaya konulacağından, egzojen özellik gösterir (Ceserano, 2006a, 321). Mundell'in (1961) yaklaşımında coğrafi değişiklikler emeğin hareketliliğini engelleyen bir etkenken, bu yaklaşımda sınırlar bir engel olarak değil, ekonominin temel özelliklerinden biri olarak değerlendirilir. Sınırların engel olmasını ortadan kaldıran etken de bireylerin rasyonel bilgiye sahip olmalarıdır.

OPS teorisine diğer bir katkı McKinnon (2004) tarafından “*Mundell II*” olarak adlandırılan görüş etrafında yapılmıştır. Klasik OPS'nin kurucularından olan Mundell (1961), ilk yaklaşımında Keynezyen ekonominin varsayımlarına bağlı kalmıştır. Durağan beklentiler varsayımına bağlı olarak, ulusal para ve maliye politikalarının toplam talebi yönetmede başarılı olacağını savunmaktaydı. Daha sonra 70'li yıllarda monetarist akıma uygun olarak yaklaşımını değiştirmiş ve döviz kurlarını istikrarsızlık kaynağı olarak değerlendirmiştir (McKinnon, 2004:691). Döviz kurlarının istikrarsızlık kaynağı olmasının nedeni olarak da Mundell tarafından “*imkansız üçleme (impossible trinity)*”, Cohen tarafından “*korkunç üçleme (unholy trinity)*” (Tavlas, 2004: 90) veya “*küreselleşme üçlemesi*” (Akat, 2004: 61) olarak adlandırılan durumu göstermiştir. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu durumda, sabit döviz kuru ve faiz politikası eş zamanlı olarak uygulanamayacağından, ülkeler bu politikaların en az birinden vazgeçmek zorundadır. Sabit döviz kurları, sermaye hareketlerinin önünde bir engel yokken, spekülasyon hareketlere neden olarak asimetric şoklara yol açar. Bundan dolayı OPS ya da parasal birlik içinde sermaye piyasaları sigorta görevi görecektir (Grauwe, 2006: 714-715).

Ülkeler arasındaki uyumun para sahası kurulduktan ve birlik aşamasına geçildikten sonra artacağını ileri süren diğer bir görüş de Frankel ve Rose (1998) tarafından geliştirilen “*endojenite (içsellik) hipotezidir*”. Bu yaklaşım, birbiriyle yakın ticari ilişkiler içinde bulunan ülkelerin, ticaretin uyumlaştırıcı etkisiyle birliğe dâhil olduktan sonra uyumu sağlayabileceğini iddia eder. Ülkelerin tek bir para birimi etrafında bir araya gelmeleriyle aralarındaki ticaretin artacağını ve daha önce karşılaştıkları ekonomik şoklardan farklı şoklarla karşılaşacaklarını ileri sürer. Tek para birimi etrafında bir araya gelen ülkelerin benzer ekonomik şoklarla karşılaşmasını ve bu şoklara karşı ekonomi politikalarında benzerliklere sahip olmasını kolaylaştırıcı etken ise

endüstri-içi ticarettir (Frankel ve Rose, 1998: 1009-1010). Endüstri-içi ticaretin ülkeler arasında artmasıyla zorlayıcı eş-yapılanma (coercive isomorphism) ve normatif eş-yapılanma (normative isomorphism) kuralları (McNamara, 2002: 64-65), ülkeler arasındaki politika benzerliklerinin uyumlaştırılmasını kolaylaştırır.

Aynı endüstri içinde üretilen malların ticaretinin artması anlamına gelen endüstri-içi ticaret (Kenen, 2000: 127), aynı gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasındaki ticareti arttırır (Krugman, 2009: 562). Sektörel yoğunlaşmada gerileme olurken, ithalat artışı daha ucuz mallara ulaşmayı mümkün hale getirdiğinden maliyetler de geriler (Grubel, 1967: 377-378). Benzer mal gruplarının ticareti aynı zamanda, ülkeler arasında teknolojinin özdeş hale gelmesini sağlar (Aquino, 1978: 277). Diğer taraftan Balassa (1966: 460) tarafından ifade edildiği gibi mal çeşitlendirmesine gitmeye endüstri-içi ticaretin fırsat vermesi, üretim yapısında değişiklik ihtiyacını azaltır.

Teknoloji ve kaynak yapısının benzer hale gelmesi sonucunda, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı ticaret önemini kaybeder (Krugman ve Obstfeld, 2006: 128). Bunun yanı sıra ölçüğe göre artan getirinin önemli hale gelmesi de karşılaştırmalı üstünlüklere göre ticaretin açıklanmasını zorlaştırır (Mervel ve Ray, 1987: 1279; Busch ve Milner, 1994: 270). Ölçek ekonomilerinin önem kazanmasıyla tekelleri rekabet yapısının piyasada hakim olmaya başlaması, Dixit ve Stiglitz (1977) tarafından ifade edildiği gibi tüketicinin faydasında da değişim meydana getirir. Bununla birlikte endüstri-içi ticaretin ayrıcalığı özelliği, ölçek ekonomilerinde içsel ölçek ekonomilerine sahip olmasıdır (Gerber, 2005: 86). İçsel ölçek ekonomileri büyük işletmelerin ortalama maliyetinde gerileme oluştururken, bu işletmelerin aynı zamanda rekabet üstünlüğü elde etmesine fırsat verir.

Ülkeler arasında endüstri-içi ticaretin artması uyumu sağlamaya yönelik etkilere sahipken, çıkar gruplarının yeni dönemde fiyatlarda ve tercihlerinde yenilik yapmaması beraberinde düzenleme maliyetlerini getirir. Ücretlerin ve fiyatların esnek olmaması, genişleyen ve daralan sektörler arasındaki uyumsuzluğu artırır (Greenaway ve Hine, 1991: 605). Üretim faktörlerinin sektörler arasında yer değiştirmesinin mümkün olması (Greenaway ve Hine, 1991: 606), emek hareketliliğinin önünde engel bulunmaması (Grubel, 1967: 386) ve dar bir üretim bandında uzmanlaşmanın önüne geçilmesi (Brühlhart, 1994: 600) düzenleme maliyetlerini azaltır. Bunun yanı sıra düzenleme maliyetlerini azaltan diğer bir unsur da üretilen mal gruplarının çeşitlendirilmesidir. Bununla birlikte tercihlerin çeşitliliği ve talep yapılarındaki benzerlik endüstri-içi ticareti teşvik ederek (Greenaway 1987: 154-155), parasal birlikten elde edilecek faydayı arttırır.

Endüstri-içi ticaretin ülkeler arasında artmasıyla, tüketicilerin birbirine yakın ikâmeye sahip mallar arasında tercih yapabilmesi, düzenleme maliyetlerinin azaltılmasında etkili olur (Pugel, 2007: 810). Tüketicilerin seçebileceği mallarda oluşan çeşitlilik, eşzamanlı olarak tek bir mal grubunda oluşacak uzmanlaşmanın önüne geçer (Krugman ve Obstfeld, 2006: 129). Bununla

birlikte Busch ve Milner (1994) tarafından ifade edildiği gibi ülkelerin faktör donanımları ve gelir düzeyleri birbirine benzemeye başlayacağından, korumacılık yönündeki politikalarda rol eşdeğerliliğine bağlı olarak (Polillo ve Guillen, 2005: 1780) gerileme olur. Ayrıca tüketici tercihlerine bağlı olarak malların çeşitlendirilmesi, kalite ve fiyat avantajlarıyla refah etkisini de beraberinde getirir (Grubel, 1967: 386). Kısaca endüstri-içi ticaretten ülkelerin kazançlı çıkabilmesi ülkelerin gelişmişlik düzeyine, pazarın büyüklüğüne ve ticari engellerin kaldırılmasına bağlı olarak ortaya çıkar (Loertscher ve Wolter, 1980: 282-284). Kişi başına gelir düzeyi arttıkça tercihlerin benzeşmeye başlaması, endüstri-içi ticaretin gelişmiş ülkeler arasında daha yaygın olacağına işaret eder (Alesina ve diğ., 2002: 311).

Klasik OPS teorisine yapılan ve buraya kadar anlatılan katkılardan farklı olan diğer bir katkı “uzmanlaşma hipotezi/Krugman hipotezi” (Krugman 1991a, 1993) olarak adlandırılır. Endojenite hipotezinden farklı olarak bu hipotez, ülkelerin tek bir para birimi etrafında bir araya geldiklerinde, aralarındaki ticaretin uzmanlaşmadan dolayı endüstriler-arası ticaret özelliği göstereceğini ve bundan dolayı ülkeler arasında uyumsuzluk sorununun ortaya çıkacağını iddia eder.

Endüstriler-arası ticaret farklı mal üreten sektörler arasındaki ticareti gösterirken, faktör yoğunluklarındaki farklılığı esas alır. Faktör yoğunluklarındaki farklılığı, Heckscher-Ohlin teorisine uygun olarak değerlendirir (Markusen ve diğ., 1995: 108). Dolayısıyla ülkeler arasındaki ticaret yoğunluğunun az olacağını ileri sürerken (Pugel, 2007: 87), ticari faaliyetlerdeki temel ilişkileri ekonomik hayatın önüne getirir (Gerber, 2005: 85). Reel hayatın göz ardı edilmesi ve homojen mal varsayımı, tercihleri ve zevkleri ikinci plana atarken, ülkeleri benzer ekonomi politikaları yerine kendilerine özgü ekonomi politikalarını uygulamaya yöneltir. Öte yandan endüstri-içi ticarete içsel ölçek ekonomileri etkiliyken, endüstriler-arası ticarete dışsal ölçek ekonomileri belirleyicidir (Krugman ve Obstfeld, 2006: 139). Ayrıca, dışsal ölçek ekonomileriyle coğrafi yoğunlaşma artacağından, ülkeler arasındaki farklılık hızlanır. Coğrafi yoğunlaşma yoluyla yatırımların belirli merkezlerde toplanmasında tarihsel bağımlılık (Krugman 1991b) ve geleceğe dair beklentilerin etkisinde (Krugman, 1991c) merkezci ve merkezkaç güçler (Krugman, 1998: 8; Krugman, 1999: 143) belirleyici olur.

Merkezci güçler, faktör gelirlerini artırırken ölçeğe göre artan getiriye ve sanayinin yerleştiği yerler bağlamında şehir ekonomilerini etkiler (Krieger-Boden, 2002: 5). Coğrafi yoğunlaşmayla yatırımları teşvik eden merkezci güçler, Marshall tarafından dışsal ekonomi olarak adlandırılan güçlerden meydana gelir. Dışsal ölçek ekonomileri tek bir bölgede büyük miktarda üretim yapılmasından kaynaklanır. Ayrıca tek bir işletme yerine, ölçek ekonomilerinin bütün bir endüstriye uygulanması anlamına gelir. Bunun yanı sıra bir endüstrinin belirli bir coğrafyada yoğunlaşmasını teşvik eder. Coğrafi yoğunlaşmanın etkisiyle bir bölgede toplulaşma üreticilerin uzmanlaşmasının hızlanmasına, emek piyasasının toplulaşmasına ve bilginin hızlı yayılmasına

bağlı olarak ortaya çıkar (Krugman ve Obstfeld, 2006: 136, Krugman, 1991a: 36).

Diğer bir ifadeyle Krugman (1994: 413) tarafından belirtildiği gibi faktör hareketliliği, ölçüğe göre artan getiri ve ulaşım maliyetlerindeki gerileme belirli bir bölgede toplanmayı teşvik eder. Dışsal ölçek ekonomileriyle ortaya çıkan ölçüğe göre artan getirinin yoğunlaşmayı teşvik edebilmesi ulaşım maliyetlerine bağlıdır. Ulaşım maliyetlerindeki gerileme bölgelerarası ticareti teşvik ederken, arz edilecek mal miktarını arttırır. Emek hareketliliğiyle reel ücretleri etkileyen bir unsur olacağından, reel ücretlerin yoğun olduğu bölgede talep artışı görülür. Yatırımlar da talebin yoğun olduğu bölgelere doğru kaymaya başlar (Myrdal, 1957: 27-28, Krugman, 1998: 12, Krugman, 1999: 148) Toplulaşmayla endüstrilerin belirli bir bölgede yoğunlaşması neticesinde şehir ekonomileri meydana gelir. Şehir ekonomilerinin oluşması sonucunda birbirinden çok farklı endüstri, bu bölgede üretim faaliyetinde bulunmaya başlar (Gil ve Goh, 2010: 240).

Bunun tersine merkezkaç güçler, faktör gelirleri üzerinde baskı oluşturan etkenlerden oluşur. Sabit faktörlerin kıt olması, maliyet artışı ve rekabet avantajının kaybedilmesi, merkezkaç güçlerin ekonomide hâkim hale gelerek, yatırımların bölgesel yoğunlaşmasını olumsuz etkiler (Krieger-Boden, 2002: 6). Bu yönleriyle merkezkaç güçler dağılımın negatif etkilerinin üstünlüğünü gösterir. Özellikle emek faktörünün hareketliliği üzerinde kısıtlamaların bulunması, üretimin coğrafi yoğunlaşmasını olumsuz etkileyerek, ekonominin arz yönü üzerinde baskı oluşturur. Bununla birlikte üretim faktörlerinin hareketli olmaması nedeniyle, bunlara özgü piyasalarda toplulaşmanın sağlanamaması ve tüketicilere yatırımların yakın olmasının engellemesi, ekonominin talep yönünü de olumsuz etkiler (Krugman, 1999: 144).

Endojenite hipotezinin dayandığı endüstri-içi ticaret ile uzmanlaşma hipotezinin dayandığı endüstriler-arası ticaret birbirinden farklı sonuçlara ulaşır. Berg (2004: 69) tarafından belirtildiği gibi endüstri-içi ticaret “biz-biz” anlayışı etrafında ticaretin şekillenmesini sağlarken, endüstriler-arası ticaret “biz-onlar” arasındaki farklılığa vurgu yapar. “Biz-biz” anlayışı, ülkelerin benzer malların üretiminde uzmanlaşmasını ve ticaretin bu mallar arasında yapılmasını vurgular. “Biz-onlar” anlayışı ise, ülkelerin sahip oldukları faktör yoğunluğuna ya da karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı olarak üretim faaliyetinde bulunmasını ve ülkeler arasındaki dış ticaretin farklı mal grupları arasında olduğuna işaret eder. Her iki anlayış arasındaki farklılık, ekonomi politikalarının uygulanmasına ve tercihlerin benzeşmesinde/ farklılaşmasında ortaya çıkar.

Endojenite ve uzmanlaşma hipotezi, biz-biz ve biz-onlar arasındaki ayrıma bağlı olarak, parasal birlikte politikaların ne yönde oluşacağını belirlemede önemlidir. Endojenite yaklaşımına (Frankel ve Rose, 1998, Frankel 1999) göre endüstri-içi ticaretle parasal birlikte ekonomik dalgalanma uyumu artar ve ticaretteki uyumun gelirdeki uyum ile bütünleşmesi sonucunda da ülkeler parasal birlikte yer almaktan dolayı en yüksek faydayı elde eder.

Parasal birlikte artan endüstri-içi ticaretle birlikte, tek bir pazarın bölgede oluşturulması ve sermaye hareketlerinin serbest olması sonucunda, ekonomik politikalarda yapı benzerliğine doğru uyum artar. Politika benzerliğinin yanı sıra esnek piyasaların oluşumu, ekonomik şokların etkisini azaltır. Ayrıca maliye politikaları ile emek ve sermaye piyasalarını içeren yapısal düzenlemeler, kısa dönemli makroekonomik politikalar yerine, reel yakınsamayı ve istikrarlı büyümeyi teşvik eden homojen kurumların ve yapıların oluşumuna destek olur (Marelli, 2007: 155).

Uzmanlaşma hipotezi (Krugman 1991a, 1991b, 1993) ise parasal birlikte uzmanlaşma sonucunda endüstriler-arası ticaretin artacağını, ülkelerin kendilerine özgü şartlarının öne çıkacağını ve ekonomik dalgalanma dönemlerinde uyumun sağlanamayacağını ileri sürer. Bunun temel sebebi de üretimde uzmanlaşmayla ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların üretimine yönelirken, ülkeler arasındaki farklılaşmanın artacak olmasıdır. Ülkeler arasında gelir uyumsuzluğu ortaya çıkarken, ülkelerin ortak politika uygulamaları zorlaşır. Mal çeşitliliğinin ülkeler arasındaki endüstriler-arası ticarete bağlı olarak azalması, ortak uyum politikalarının uygulanmasını zorlaştırır ve birlik içinde yer alan ülkelere maliyet yükler. Ülkeler esnek döviz kuru sistemini tercih etmeye yönelirken uzmanlaşmanın artması, dünya ekonomisinde çok sayıda paranın tedavüle girmesine neden olur. Dolayısıyla daha istikrarsız ve çözümsüz dünya ekonomisi ortaya çıkar.

3. Literatürde Amprik Çalışmalar

Artis ve Okubo (2012) ülkeler arasındaki dalgalanma uyumunu değerlendirdikleri çalışmalarında, ticaretin uyumu arttırıcı işlevini göstermişlerdir. Gelişmiş ülke ekonomilerinin bir kısmını ve Asya ülkelerini değerlendirdikleri çalışmada, dünya ekonomisini 1870-1913, 1915-1959 ve 1960-2004 yılları arasında üçe ayırarak incelemişlerdir. Blok dönem olarak adlandırdıkları 1915-1959 dönemin, birinci küreselleşme (1870-1913) ve ikinci küreselleşme (1960-2004) döneminden farklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ülkeler arasındaki ticaretin yoğunlaştığı ve benzeştiği iki küreselleşme döneminde, ülkelerin ekonomik şoklara karşı uyumunun arttığını; uzmanlaşmanın arttığı Blok Döneminde ise uyumsuzluğun daha fazla görüldüğünü iddia etmişlerdir. Bunun yanı sıra ikinci küreselleşme döneminde Avrupa ülkelerindeki uyumun Asya ülkelerine göre artış gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmaya benzer ve panel veri yöntemini kullandıkları çalışmalarında Artis ve Okubo (2011), ticaret yoğunluğunun ekonomik dalgalanmalara karşı benzer politika uygulama imkânını arttırdığını ileri sürmüşlerdir. II'nci Dünya Savaşı sonrası dönemde, ülkeler arasındaki ticaret yoğunluğunun pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermişlerdir. Abbott ve diğ., (2008) beş alt döneme ayırdıkları çalışmalarında, ticaret yoğunluğunun ekonomik dalgalanmalara karşı benzer politikaların uygulanmasında pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle on altı Avrupa ülkesinde pozitif ilişkinin yoğunluğu göze çarparken, aynı durum ülkeler tek tek alındığında ABD,

Meksika ve Hong-Kong için söz konusu olmamaktadır. Avrupa ülkelerinin benzer ticari yapıya sahip olması, üçüncü ülkelerin etkisini daha fazla öne çıkarmaktadır. Shin ve Wang (2004) ise Kore ve 12 Asya ülkesini ele aldıkları çalışmalarında, endüstri-içi ticaretin talep yayılmasını ve politika koordinasyon kanallarını teşvik etmesiyle ülkeler arasındaki uyumu arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ticaret yoğunluğunun ekonomik şoklara karşı ülkelerin ortak hareket etmesini sağladığını ileri süren bu görüşlere karşılık, Inklaar ve diğ., (2008) 1970-2003 yıllarını ele aldıkları çalışmalarında, OECD ülkeleri arasında uyumun sağlanmasında ticaret yoğunluğunun tek başına yeterli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ticaret yoğunluğu kadar uzmanlaşma düzeyi, maliye ve para politikalarındaki yakınsamanın da dalgalanma uyumunun sağlanmasında etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kose ve Yi (2001) ve Kose ve diğ., (2003) ise uzmanlaşma olgusunu tetikleyen ulaşım maliyetlerindeki gerilemenin, konjonktürel dalgalanmalardaki uyumu azalttığını ve dünya ekonomisine özgü şokların ağırlığını arttırdığını göstermişlerdir. Önsel ve gerisel bağların devreye girmesi neticesinde artan uzmanlaşmayla, endüstriyel yapıdaki çeşitlilik azalarak, uyumu bozan bir yapı meydana getirir.

Parasal birliklerde uyumu ele alan çalışmalarda da birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Willett ve diğ., (2010) OPS kriterleri açısından Euro bölgesini değerlendirdikleri çalışmalarında, emek piyasasında esnek istihdamı uygulamaya yönelik yapısal reformlarla birlikte, Euro bölgesinde ticaret yoğunluğunun artmasıyla uyumun arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan endojenite hipotezini destekler şekilde, 1999 yılından önce Maastricht kriterlerinin uyumu bozucu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla birliğe dâhil olmaya yönelik kriterlerin, birliğe üye olduktan sonra uyumu artırıcı işlevi olduğunu ortaya koymuşlardır. Akiba ve Iida'da (2009) OPS kriterlerini endojenite hipotezi çerçevesinde Pareto optimaliteye ulaştıran bir etken olarak değerlendirmişlerdir. Çıktı düzeyinde sağlanan yüksek düzeydeki uyum, parasal birlik içinde para politikasından vazgeçilmesinin yerini alarak maliyetlerde düşüşe yol açar. Çıktı düzeyinde benzeşmeyi sağlayan temel faktör ise ülkelerin benzer mal grupları arasındaki ticarete yönelmeleridir.

Fidrmuc ve diğ., (2012) farklı sıklıklarla dinamik korelasyon yöntemini kullandıkları çalışmalarında, ticaretin etkisinin uyum üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermişlerdir. Endüstri-içi ticaretin yoğunlaşmasının, kısa dönemli makroekonomik dalgalanmalarda uyumu sağlarken, talep politikalarında da uyumu arttırdığını göstermişlerdir. Benzer şekilde Böwer ve Guillemineau (2006) Euro bölgesindeki dalgalanma uyumunu inceledikleri çalışmalarında, OPS kriterlerinin endojen olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tek bir pazarın tek bir para birimi etrafında oluşturulması, karşılıklı ticarete bir artış meydana getirirken, endüstri-içi ticaretin hâkimiyeti ile birlik içindeki uyumu arttırmıştır. Dalgalanma uyumunu arttıran temel etken ise, endüstri-içi ticaretin pozitif etkisidir.

Buna karşılık Kalemler-Ozcan ve diğ., (2004) faktör gelirlerindeki akımı temel olarak inceledikleri çalışmalarında, artan uzmanlaşmanın risk paylaşımına bağlı olarak arttığını ve beraberinde çıktı asimetrisini getirdiğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Kalemler-Ozcan ve diğ., (2001) tarafında gösterildiği gibi sermaye piyasalarında bütünleşmenin sağlanmasının, üretimde uzmanlaşmayı teşvik edeceğinden, Krugman'ın (1991a ve 1993) görüşünü destekler biçimde ülkeler arasındaki uyumu azalttığı sonucuna varmışlardır. Mikek de (2009) AB'ye yeni üye olan ülkeler ile parasal birlik içinde yer alan üç merkez ülkenin (Almanya, Fransa ve İtalya) ekonomik şoklara karşı uyumunu araştırdığı çalışmada, birlik içinde kurumsal düzenlemelerle uyumun artmadığını, aksine farklılaşmanın hızlandığını ileri sürmüştür.

4. Panel Veri Yöntemi

Çalışmada Türkiye ile Euro bölgesi arasındaki uyumu test edebilmek için, kesit ve zaman serilerinin bir arada kullanıldığı panel veri yöntemi test edilmiştir. Panel veri yöntemi, aynı ülke, şirket ya da bölgelerin bir zaman boyunca bir arada değerlendirilmesine imkân verir. Model içerisinde gözlemlenemeyen ve zaman boyunca değişmeyen kültürel faktörler ya da ülkelerin yönetim tercihlerindeki farklılıkların yanı sıra ele alınan dönem süresince tüm birimler üzerinde meydana gelen etkiler (arz şokları, doğal felaketler) panel veriler aracılığıyla oluşturulan modellerde kontrol edilebilir.

Panel veri yöntemiyle zaman değişiminin olmadığı heterojen etkenlerdeki bireysel etkiler kontrol edebilirken, sapmalı sonuçların ortaya çıkma riski azaltılabilir. Ayrıca zaman serileri çoklu doğrusal bağıntı problemi ile karşı karşıya kalırken, panel veri yöntemi daha fazla bilgiye sahip verilerin ve değişkenlerin, değişkenler arasındaki doğrusal bağıntının düşük, serbestlik derecesinin daha yüksek ve daha etkin olduğu değişkenlerin kullanılmasına fırsat verir. Diğer taraftan dinamik yapılara yönelik düzenlemeler, panel veri yöntemi içinde değerlendirilebilir. İşsizlik oranındaki değişimler, iş hacmindeki devir hızı, işsizlik süreleri ve emek hareketliliği gibi tekrarlayan kesit veriler, panel veri yöntemleriyle daha etkin bir şekilde analiz edilebilir. Belirli bir hukuki düzenleme çerçevesinde uygulamaya konulan asgari ücret, işsizlik yardımı gibi politikalar, ülkeler içindeki gelişim çizgisi takip edilebilirse bu yöntemde gözlemlenebilir. Bununla birlikte panel veri yöntemi, kesit veri ya da zaman serisi yöntemlerinden farklı olarak daha karmaşık davranış modellerinin oluşturulmasını ve bunların test edilmesini içerir (Gujarati, 2011: 279-280; Baltagi, 2005: 4-7). Böylece hem ülkelerin sahip oldukları karakteristikler hem de zaman içerisinde tüm birimler üzerinde meydana gelen değişimler, birlikte değerlendirilebilir.

4.1. Veri ve Yöntem

Panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmeye çalışılan modelde 1995-2010 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak

Türkiye ve Euro bölgesindeki her bir ülkenin² GSYİH'nın çarpımının logaritmik ifadesi yer almıştır. Böylece farklı modellerde eklenen her bir bağımsız değişkenin, bağımlı değişken olan toplulaştırılmış GSYİH üzerinde meydana getirdiği etki belirlenmeye çalışılmıştır. Her bir ülkeye ait GSYİH verileri, 2005 sabit fiyatlarına dayanarak OECD Stat Extracts veri tabanından elde edilmiştir.

Türkiye ile Euro bölgesi ülkeleri arasındaki uyumu test edebilmek, mal gruplarındaki benzerliğin ne düzeyde olduğunu belirleyebilmek ve politika benzerliğinin olup olamayacağını ortaya koyabilmek için Grubel-Lloyd (1971) endüstri-içi ticaret endeksi³ hesaplanmıştır:

$$EIT = 1 - \frac{\sum_i |x_{te}^i - m_{te}^i|}{\sum_i (x_{te}^i + m_{te}^i)}$$

Endekste Türkiye ile Euro bölgesi ülkeleri arasındaki ticaretin endüstri-içi ticaret özelliğine sahip olup olmadığını belirlemek için 3. Düzey Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırması (ISIC)⁴ imalat sanayi verilerinden faydalanılmıştır. Endekste yer alan x_{te}^i Türkiye'den Euro Bölgesi'ne yapılan imalat sanayi mallarının ihracatını gösterirken, m_{te}^i Türkiye'nin Euro Bölgesi'nden yaptığı imalat sanayi mallarının ithalatını temsil eder. Bu endeksin hesaplanmasında TÜİK dış ticaret istatistiklerinden faydalanılmıştır.

Esnek istihdam piyasalarının etkisini değerlendirebilmek için Türkiye ile Euro Bölgesi ülkelerindeki sendikalaşma düzeyi modele dâhil edilmiştir. Sendikalaşma düzeyindeki etkileşim, Türkiye ile bölge ülkeleri arasında esnek istihdamı tesis etmeye yönelik politikadaki benzerliği temsil etmektedir. Diğer taraftan parasal birlik içinde ülkeler, bağımsız para politikaları uygulayamayacağından, üretim maliyetlerinin geriletilmesi emek piyasaları tarafından gerçekleştirilir. Bu etkinin var olup olmadığını belirlemek için her ülkedeki sendikalı çalışan sayısı ele alınmıştır. Sendikalara üyeliği

² Çalışmada Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta verileri modele dâhil edilmemiştir.

³ Diğer endüstri-içi ticaretin ölçüldüğü yöntemler için bkz: (Balassa, 1966; Aquino, 1978; Loertscher ve Wolter, 1980; Greenaway, 1987; Hamilton ve Kniest, 1991; Brühlhart, 1994; Greenaway ve diğ., 1994; Bedir, 2009).

⁴ Endüstri-içi ticaret endeksi hesaplanırken 3. Düzey sınıflandırılmasının kullanılmasının nedeni, her bir mal grubunda üretilen malların benzer özelliklere sahip olmasıdır. Diğer taraftan bu gruptaki ürünler birbirinden nitelik ve kalite açısından farklılıklara sahiptir. Tarım ürünlerinin üretiminin belirsizlik içermesi nedeniyle endeksin hesaplanmasına dâhil edilmez. Endeks hesaplanmasında imalat sanayi ürünlerinde faydalanılır. Diğer taraftan 3. düzeyde toplulaşan endüstri yapısı, aynı endüstri grubu içinde malların eşzamanlı ihracat ve ithalatının yapıldığını gösterir (Grubel, 1967: 376-378).

gösteren veriler, OECD Stat Extracts veri tabanında yer alan Union Members and Employees'ten elde edilmiştir.

Merkezcil güçlerin devreye girmesi sonucunda yatırımların belirli bir bölgede yoğunlaşmasını ve dışsal ölçek ekonomileriyle uzmanlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan şehir ekonomilerini temsilen şehirleşme düzeyi etkileşimi modelde yer almıştır. Hem emek hem de mal hareketliliğini hızlandıran şehirleşme düzeyindeki etkileşim, ülkeler arasında uzmanlaşmaya bağlı olarak farklılıklar meydana getireceğinden bir kontrol değişkeni olarak modelde değerlendirilmiştir. Şehirleşme düzeyini temsil etmek üzere World Development Indicators (WDI) DataBank veri tabanında yer alan ülkelerin şehir nüfusları kullanılmıştır.

Parasal birliklerde son dönem Euro Bölgesi'nde görüldüğü üzere kamu maliyesindeki disiplin çok önemli etkilere sahiptir. Türkiye ile Euro Bölgesi ülkeleri arasında kamu maliyesindeki disiplinin etkileşimini değerlendirebilmek için kamu borcu verileri modelde bir kontrol değişkeni olarak değerlendirilmiştir. Her bir ülkeye ait veriler OECD Stat Extracts veri tabanından elde edilmiştir.

4.2. Uyumun Test Edilmesi

Türkiye ile Euro Bölgesi ülkeleri arasındaki uyum analiz edilirken, üç model etrafında değerlendirme yapılmıştır. Her üç modelde de Türkiye ile Euro Bölgesi'ne üye ülkeler arasındaki uyum düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. İlk modelde, Türkiye ile Euro Bölgesi ülkelerinin etkileşimini değerlendirmek için bağımlı değişken olarak ülkelerin GSYİH'sının birincil farkları yer almıştır. Bağımsız değişkenler olarak Türkiye ve Euro Bölgesi ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticaret değerleri ve sendikalaşma düzeyi modele dahil edilmiştir:

$$\Delta \ln(GSYİH_{T_{it}} * GSYİH_{E_{it}}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(EIT_{it}) + \beta_2 \ln(Sendika_{T_{it}} * Sendika_{E_{it}}) + E_{it} \quad (1)$$

şeklinde gösterilmiştir.

İkinci modelde, kontrol değişkeni olarak şehirleşme modele dâhil edilmiştir. Bu model;

$$\Delta \ln(GSYİH_{T_{it}} * GSYİH_{E_{it}}) = \delta_0 + \delta_1 \ln(EIT_{it}) + \delta_2 \ln(Sendika_{T_{it}} * Sendika_{E_{it}}) + \delta_3 \ln(\text{Şehirleşme}_{T_{it}} * \text{Şehirleşme}_{E_{it}}) + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

şeklinde ifade edilmiştir.

Diğer bir kontrol değişkeni olan kamu borcunun dahil edildiği üçüncü model;

$$\Delta \ln(GSYİH_{T_{it}} * GSYİH_{E_{it}}) = \gamma_0 + \gamma_1 \ln(EIT_{it}) + \gamma_2 \ln(Sendika_{T_{it}} * Sendika_{E_{it}}) + \gamma_3 \ln(\text{Şehirleşme}_{T_{it}} * \text{Şehirleşme}_{E_{it}}) + \beta_{kamuborcu} \ln(Kamuborcu_{T_{it}} * Kamuborcu_{E_{it}}) + \vartheta_{it} \quad (3)$$

olarak oluşturulmuştur.

Tablo 1: GSYİH Üzerinde Etkili Olan Etkenler

	Model1	Model1 AR	Model2	Model2AR	Model3	Model3 AR
Bağımlı Değişken: dlnGSYİH						
Sabit	-0.47506919 (0.1191326)***	-0.5162713 (0.1202387)***	0.2104106 (0.8330503)	-0.5162713 (0.3421494)**	4.063576 (1.177902)***	-0.092509 (0.7798706)
lnEit	0.01863521 (0.0066835)***	0.0198302 (0.007424)***	0.0190008 (0.0067055)***	0.0189616 (0.0077874)**	0.0126631 (0.0065459)**	0.0154017 (0.0074152)**
lnSENDİKA	0.08884066 (0.0205596)***	0.0957101 (0.0229476)***	0.0766422 (0.0254975)***	0.0946697 (0.0234203)***	0.1798749 (0.0367447)***	0.2324752 (0.0435937)***
lnŞEHİR			-0.0409184 (0.0504902)	0.0120081 (0.025443)	-0.4044599 (0.0902378)***	-0.122597 (0.0635287)**
lnKAMUBORCU					0.0770603 (0.0157653)***	0.052478 (0.0145066)***
rho	0.84446926		0.61308963		0.95385106	
AR(1)		0.10484703		0.09578963		-0.0401797
R ² : Grup İçi	0.1034	0.1103	0.1069	0.0632	0.2085	0.1733
Gruplararası	0.1245	0.2412	0.1623	0.0380	0.0010	0.1609
Genel	0.0094	0.0086	0.0018	0.0340	0.0170	0.0067
Hausman Testi	22.33	22.03	18.60	19.26	37.29	28.40
Prob > X ²	(0.0000)***	(0.0000)***	(0.0003)***	(0.0002)***	(0.0000)***	(0.0000)***

NOT: Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir. Olasılık değerleri *** % 1 düzeyinde, ** % 5 düzeyinde, * % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Türkiye ile Euro Bölgesi ülkeleri arasındaki uyumu test etmede yararlanılan ilk modelde, sabit etkiler tahmincilerinin anlamlılığı test edilmiştir. Uygulanan F testi sonucunda $F(14,169)=2.35$, olasılık değeri 0.054 olarak hesaplanmıştır. Bu test sonucunda sabit etkilerin anlamlı olduğu boş hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilir. Rassal etkilerin anlamlı olup olmadığının diğer bir ifadeyle kesit veriler arasında anlamlı bir fark olup olmadığının test edilmesinde Breusch Pagan Lagrange Çarpan (BP-LM) testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda $\chi^2(1) = 1.43$ değeri elde edilir.

Buna göre kesit veriler arasında değişim olduğu ve rassal etkiler modelinin geçersiz olduğu sonucuna ulaşılır. Sabit ya da rassal etkiler modelinden hangisinden yararlanılacağı belirlenirken Hausman testi uygulanır. Hausman test istatistiği sonuçlarına göre rassal etkiler modelinin tutarlı ve etkin olmadığı tespit edilmiştir. Sabit etkilerin kullanıldığı modelin anlamlılığı test edildiğinde $F(2,169) = 9.74$ değeri elde edilir. Elde edilen $p=0.0001$ değeri de modelin % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Rassal etkiler modelinin anlamlılığına yönelik test istatistiği BP-LM yöntemi sonucunda $\chi^2(2) = 2.05$ ve olasılık değeri $p=0.3582$ olarak elde edilmiştir. Buraya kadar yapılan bütün testler, sabit etkiler tahmincisine dayalı olarak modelin belirlenmesi gerektiğini göstermektedir. Model 1'de yer alan bağımsız değişkenler endüstri-içi ticaret ve sendikalaşma düzeyi, gelir düzeyi ile % 1 düzeyinde anlamlılığa sahiptir. Hem endüstri-içi ticaret hem de sendikalaşma düzeyindeki etkileşim, GSYİH etkileşiminin hızı üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Dolayısıyla Türkiye ile Euro Bölgesi arasındaki endüstri-içi ticaret arttıkça ve esnek istihdama yönelik uygulamalardaki yakınlık, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan uyumunu hızlandırmaktadır. Modelde, değişimin kaynaklandığı yeri ve ülkeler arasındaki farklılığın bağımlı değişkendeki değişimi etkilediğini ifade eden rho katsayısı (Baum, 2006: 224, Baltagi, 2005: 45), % 85 oranındaki değişimin ülkelerin kendi özelliklerinden kaynaklandığını göstermektedir.

Hata terimlerinin otokorelasyonun test edilmesinde yapılan birinci dereceden otokorelasyon testi sonucunda $F(1,13) = 4.134$ ve $p=0.0630$ değeri elde edilirken, %10 anlamlılık düzeyinde otokorelasyonun varlığı ortaya konulmuştur. Bundan dolayı her bir kesit verinin kendisine ait etkiler modele bir gecikmeli olarak eklenmiştir. Tablo 1'de Model1AR olarak ifade edilen modelde, sabit etkiler tahmincilerinin anlamlılığı yapılan test sonucunda $F(2,154) = 9.54$ olarak elde edilirken, $p=0.0001$ olasılık değeri % 1 anlamlılık düzeyinde sabit etkiler tahmincilerinin yer aldığı modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Rassal etkiler tahmincilerine yönelik testler de ise $\chi^2(2) = 1.89$ olarak elde edilirken, $p=0.5956$ olasılık değeri bu tahmincilerin anlamlı olmadığını göstermektedir. Hausman test istatistiği de rassal etkiler modeli tahmincilerinin tutarlı ve etkin olmadığına işaret etmektedir. Bu modelde de Model1'de olduğu gibi bağımsız değişkenler % 1 düzeyinde anlamlılığa sahiptir. Katsayıların pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması, GSYİH'nin etkileşim hızı üzerinde pozitif etkinin varlığını gösterir.

Hem endüstri-içi ticaret hem de emek piyasalarındaki etkileşim, uyum hızını pozitif olarak etkilemektedir.

Model2’de, diğer bağımsız değişkenlerin yanı sıra yatırımların bir bölgede yoğunlaşmasını temsil eden ve üretimde uzmanlaşma sonucu ortaya çıkacak ülkeler arasındaki uyumu negatif yönde etkileyeceği düşünülen şehirleşme değişkeni modele dâhil edilmiştir. Sabit etkilerin anlamlılığının test edildiği F test istatistiği sonucunda, $F(14,168) = 2.09$ ve $p = 0.0145$ elde edilmiştir. Rassal etkiler tahmincilerinin anlamlılığı BP-LM ile test edildiğinde $\chi^2(1) = 0.50$ ve $p = 0.4778$ sonucuna ulaşılır. Burada da rassal etkiler tahmincilerinin etkin ve tutarlı olmadıkları tespit edilmiştir. Bu modelde de endüstri-içi ticaret ve sendikalaşma düzeyi pozitif şekilde GSYİH etkileşim hızını etkilerken şehirleşme düzeyi negatif işaretli olmasına karşılık anlamsızdır. Modele eklenen şehirleşme düzeyi rho katsayısı göz önüne alındığında, ülkelerin sahip oldukları karakteristiklerinde gerileme yaşanmıştır.

Birinci dereceden otokorelasyonun varlığının belirlenmesinde yapılan test sonucunda $F(1,13) = 3.342$ edilirken, olasılık değeri $p = 0.0905$ bulunmuştur. Bu sonuçlar hata terimleri arasında birinci dereceden otokorelasyonun varlığını göstermektedir. Model2AR’da, ülkelere ait bireysel etkilerin bir gecikmeli değeri modelde yer almıştır. Tablo 1’de Model2AR olarak ifade edilen modelde, sabit etkiler tahmincilerinin anlamlılığı test edildiğinde $F(3,153) = 6.39$ ve $p = 0.0004$ sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar sabit etkiler tahmincilerine dayalı modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. BP-LM istatistiğine göre rassal etkilerin anlamlılığı test edildiğinde, $\chi^2(4) = 5.77$ ve $p = 0.2173$ olarak elde edilen sonuçlar rassal etkiler tahmincilerine dayalı modelin anlamsız olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Hausman test istatistiği sonuçları da sabit etkiler modelinin anlamlılığına işaret eder.

Bu modelde endüstri-içi ticaret değişkeni % 5 düzeyinde anlamlı hale gelirken, sendikal etkileşim % 1 düzeyinde anlamlıdır. Ancak şehirleşme düzeyindeki etkileşim bu modelde de anlamsızdır. Ticarete benzer mallara yönelik üretim ve tüketim ile esnek istihdama yönelik piyasalar yine uyumu pozitif yönde etkilerken, şehirleşme düzeyi bu modelde anlamsız olmaktadır. Dolayısıyla endüstri-içi ticaret ve esnek istihdam piyasaları beklentilere uygun olarak pozitif bir etkiye sahipken, şehirleşme düzeyi beklentilere uygun olarak elde edilmemiştir.

Model3’de, bir önceki modelde yer alan değişkenlerin yanına açıklayıcı değişken olarak ülkelerin kamu borcu düzeyi eklenmiştir. Kamu maliyesinde disiplini temsil eden bu değişkenin dâhil olduğu model, sabit etkiler modeli etrafında tahmin edilmiştir. Bu modelde de sabit etkilerin anlamlı olup olmadığı test edildiğinde, ulaşılan $F(14,163) = 3.71$ ve $p = 0.0000$ değerleri bu etkilerin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. BP-LM testi sonucunda elde edilen $\chi^2(1) = 0.84$ ve $p = 0.3586$ bu değerler, rassal etkiler tahmincilerinin anlamlı olmadığını göstermektedir. Hausman test istatistiği sonuçları da sabit

etkiler modelinin anlamlı olduğunu işaret etmektedir. rho katsayısı da sabit etkiler modelinde oluşan değişmelerin yaklaşık % 95'inin ülkelerin özelliklerinden kaynaklandığını desteklemektedir.

Model3'de değişkenlerin anlamlılık düzeyi test edildiğinde endüstri-içi ticaret, sendikalaşma ve kamu borcu beklentilere uygun olarak etkileşim hızında pozitif etkiye sahiptir. Hatta bunlar arasında gelir etkileşim hızını en fazla etkileyen değişken sendikalaşma düzeyidir. Şehirleşme düzeyi ise uzmanlaşma, emek hareketliliği sonucunda ortaya çıkma ihtimali yüksek sosyal ve ekonomik problemleri yansıtır şekilde negatif bir etkiyi göstermektedir. Kamu borcu oranı, mali disiplinin ülkeler arasındaki uyumu artırıcı bir işleve sahip olduğuna işaret eder.

Bu modelde de otokorelasyonun varlığı yapılan birinci dereceden otokorelasyon testi neticesinde tespit edilmiştir. Birinci dereceden gecikmeli değerlerin modele dahil edildiği Model3AR'de, sabit etkiler tahmincilerinin anlamlılığının test edildiği F testi sonucunda $F(4,148) = 7.76$ ve $p = 0.0000$ elde edilerek, sabit etkilere dayalı modelin anlamlı olduğu belirlenmiştir. BP-LM testiyle rassal etkilerin etkileri test edildiğinde $\chi^2(5) = 7.39$ ve $p = 0.1930$ elde edilir ve rassal etkiler modelinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşılır. Hausman test istatistiği de rassal etkiler tahmincilerinin tutarlı ve etkin olmadığını göstermektedir.

Bu modelde, birinci otokorelasyon sonuçları altında endüstri-içi ticaret ve şehirleşme düzeyi % 5 düzeyinde anlamlılığa sahipken, sendikalaşma ve kamu borcu % 1 düzeyinde anlamlıdır. Elde edilen bu sonuçlar Türkiye ile Euro Bölgesi ülkeleri arasındaki uyumun etkileşim hızında endüstri-içi ticaret, esnek istihdam piyasalarına yönelik düzenlemeler ve kamu maliyesinde sağlanacak disiplinin pozitif yönde bir etki gösterdiğine işaret eder. Şehirleşme düzeyi, beraberinde farklı dinamikleri getirdiğinden uyum etkileşiminin hızı üzerinde negatif etkiye sahiptir.

SONUÇ

Zamanı kısaltan, coğrafyayı mekândan uzam haline getirerek genişleten, bireyleri ve toplumları nesne olmaktan öteye kendisine bağlı kurallara uymaya zorlayan para, bu özelliklerini Euro Bölgesi'nde 1999 yılından beri göstermektedir. Bundan dolayı her bir üye ülkenin kendi gelenekselleşmiş yapısından yeni bir yapıya doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu yapı içinde ülkeler özellikle enflasyonda sağlanan istikrar neticesinde fayda sağlarken, kamu maliyesinde aynı istikrarın sağlanamaması nedeniyle Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya gibi ülkeler maliyetlere katlanmak zorunda kalmışlardır.

Diğer taraftan Euro Bölgesi, kendisiyle yoğun ticari ilişkileri içinde olan ülkeleri de benzer bir dönüşüm içine yöneltmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Euro Bölgesi ülkeleriyle benzer mal gruplarına yönelik endüstri-içi ticaretindeki artışla birlikte, diğer ekonomik ve kurumsal yapılarda da benzer özellikler içine girmiştir. Henüz AB'nin üyesi olmayan Türkiye, parasal birliğe üye

olabilmek için gerekli olan yapıyı ülke içinde yerleştirmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) çerçevesinde, merkez bankasının bağımsızlaştırılması ve ekonomide yönetim ekonomisinin üst kurullar aracılığıyla uygulamaya konulması, Euro Bölgesi'nde olduğu gibi kural temelli politikaların varlığına işaret etmektedir. Emek piyasalarının esnekleşmesi ve kamu maliyesindeki disiplin, artan endüstri-içi ticaretle paranın liderliğinde Euro Bölgesiyle olan uyumu desteklemektedir. Buna karşılık, her ülkenin kendine özgü yapılarının tam olarak ortadan kalkmaması ve özellikle Türkiye'nin Euro bölgesi ülkelerinden farklı dinamiklere sahip olması uyumu ve parasal birliğe üyeliği zorlaştırmaktadır. Öte yandan, parasal birlik içinde yer alabilecek Türkiye'nin, siyasal bağımsızlığına yönelik tarihsel bağımlılığının gözden uzak tutulmaması gerekir.

Kaynakça

- Abbott, A., Easaw, J., ve Xing, T. (2008), Trade Integration and Business Cycle Convergence: Is The Relation Robust across Time and Space, *The Scandinavian Journal of Economics*, 110(2), 403-417.
- Akat, A. S. (2004), Dalgalı Kur ve Para Politikası: Bir Parasal Kural Önerisi, *Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi*, Editörler: L. H. Akgül ve F. Aral (s. 57-80), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akiba, H., ve Iida, Y. (2009), Monetary Unions and Endogeneity of The OCA Criteria. *Global Economic Review*, 38(1), 101-116.
- Alada, A. D. (2000), *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Albert, M. (1991), *Kapitalizme karşı kapitalizm*, (C. Oktay, & H. Dilli, Çev.) AFA Yayınları, İstanbul.
- Alesina, A., Barro, R. J., ve Tenreyro, S. (2002), Optimal Currency Areas. M. Gertler, & K. Rogoff içinde, *NBER Macroeconomics Annual* (Cilt 17, s. 301-356), MIT Press, Cambridge.
- Anderson, B. (2011), *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev: E. Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul.
- Aquino, A. (1978), Intra-Industry trade and Inter-industry Specialization as Concurrent Sources of International Trade in Manufactures. *Review of World Economics*, 114(2), 275-296.
- Artis, M. J., ve Okubo, T. (2012), Business Cycle, Currency and Trade, Revisited. *Pacific Economic Review*, 17(1), 160-180.
- Artis, M., ve Okubo, T. (2011), Does International Trade Really Lead to Business Cycle Synchronization? A Panel Data Approach, *The Manchester School*, 79(2), 318-332.

- Balassa, B. (1966), Tariff Reductions and Trade in Manufacturers among The Industrial Countries, *The American Economic Review*, 56(3), 466-473.
- Baldwin, R., ve Wyplosz, C. (2004), *The Economics of European Integration*, McGraw-Hill, London.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons, West Sussex, England.
- Barro, R. J., ve Gordon, D. B. (1983), Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy. *Journal of Monetary Economics*, 12(1), 101-121.
- Baum, C. B. (2006), *An Introduction to Modern Econometrics Using Stata*, Stata press, Texas.
- Bayraktutan, Y. (2004), *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bedir, A. (2009), *Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri-içiticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bell, S. (2001), The Role of State and The Hierarchy of Money, *Cambridge Journal of Economics*, 25, 149-163.
- Berg, H. V. (2004), *International Economics*, McGraw Hill, New York.
- Biçerli, M. K. (2007), *Çalışma ekonomisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Bordo, M., ve James, H. (2006), One World Money, Then and Now. National Bureau of Economic Research. Cambridge, *NBER Working Paper Series*, Cambridge.
- Böwer, U., ve Guillemineau, C. (2006). Determinants of Business Cycle Synchronization across Euro Area Countries, *ECB Working Paper Series*(587), s. 4-69.
- Braudel, F. (1993), *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV. ve XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları* (Cilt I). (M. A. Kılıçbay, Çev.) Gece Yayınları. Ankara.
- Broz, L., ve Frieden, J. A. (2001), The Political Economy of International Monetary Relations. *Annual Review of Political Science*, 4.
- Brülhart, M. (1994), Marginal Intra-industry Trade: Measurement and Relevance for The Pattern of Industrial Adjustment. *Review of World Economics*, 130(3), 600-613.
- Busch, M. L., ve Milner, H. V. (1994), The future of the international trading system: International firms, regionalism and domestic politics. R. Stubbs, & G. R. Underhill içinde, *Political Economy and The Changing*

Global Order (s. 259-276). New York: St. Martin's Press.

- Ceserano, F. (2006a), Optimum Currency Areas: A Policy View. *BNL Quarterly Review*, 59(239), 317-332.
- Ceserano, F. (2006b), The Equilibrium Approach to Optimum Currency Areas. *BNL Quarterly Review*, 59(237), 203-220.
- Chey, H.-k. (2009), A Political Economic Critique on The Theory of Optimum Currency Areas and Implications for East Asia. *The World Economy*, 32(12), 1685-1705.
- Dixit, A. K., ve Stiglitz, J. E. (1977), Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity. *The American Economic Review*, 67(3), 297-308.
- Eichengreen, B. ve Frieden, J. A. (2001), The Political Economy of European Monetary Unification: An Analytical Introduction, *The Political Economy of European Monetary Unification* (s. 1-35), Editörler: B. Eichengreen, & J. A. Frieden, Westview Press.
- Emerson, M., Gros, D., Italiener, A., Pisani-Ferry, J. ve Reichenbach, H. (1992), *One Market One Money an Evaluation of The Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union*, Oxford University Press, Oxford.
- Fleming, J. M. (1971), On Exchange Rate Unification. *The Economic Journal*, 81(323), 467-488.
- Frankel, J. A. (1999), *No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times*. National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper Series, Cambridge.
- Frankel, J. A., ve Rose, A. K. (1998), The Endogeneity of The Optimum Currency Area Criteria. *The Economic Journal*, 108, 1009-1025.
- Fidrmuc, J., Ikeda, T. ve Iwatsubo, K. (2012), International Transmission of Business Cycles: Evidence from Dynamic Correlations, *Economic Letters*(114), 252-255.
- Gerber, J. (2005), *International Economics*, Pearson Addison Wesley, Boston.
- Giddens, A. (2004), *Modernliğin Sonuçları*. Çev. E. Kuşdil. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Gill, I. S. ve Goh, C.-C. (2010). Scale Economies and Cities. *The World Bank Research Observer*, 25(2), 235-262.
- Goodhart, C. E. (1995), The Political Economy of Monetary Union, *Understanding Interdependence The Macroeconomics of The Open Economy* (s. 448-508), Editör: P. B. Kenen, Princeton University Press, Princeton.
- Grauwe, P. (2007), *Economics of Monetary Union*, Oxford University Press,

Oxford.

- Grauwe, P. (2006), What have We Learnt about Monetary Integration since The Maastricht Treaty? *Journal of Common Market Studies*, 44(4), 711-730.
- Grauwe, P. (1997). *The Economics of Monetary Integration*, Oxford university Press, Oxford.
- Greenaway, D., Hine, R. C., Milner, C. ve Elliott, R. (1994), Adjustment and The Measurement of marginal Intra-industry Trade. *Review of World Economics*, 130(2), 418-427.
- Greenaway, D. ve Hine, R. C. (1991), Intra-industry Specialization, Trade Expansion and Adjustment in European Economic Space, *Journal of Common Market Studies*, 29(6), 603-622.
- Greenaway, D. (1987), Intra-industry Trade, Intra-firm Trade and European Integration: Evidence, Gains and Policy Aspects, *Journal of Common Market Studies*, 26(2), 153-171.
- Grubel, H. G. ve Lloyd, P. J. (1971), The Empirical Measurement of Intra-industry Trade, *Economic Record*, 47, 494-517.
- Grubel, H. G. (1967), Intra-industry Specialization and The Pattern of Trade, *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 33(3), 374-378.
- Gujarati, D. (2011), *Econometrics by Example*, Palgrave Macmillan, New York.
- Hamilton, C. ve Kniest, P. (1991), Trade Liberalisation, Structural Adjustment and Intra-industry Trade: A Note, *Review of World Economics*, 127(2), 356-367.
- Harvey, D. (2010), *Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri*, (S. Savran, Çev.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Inklaar, R., Jong-A-Pin, R. ve de Haan, J. (2008), Trade and Business Cycle Synchronization in OECD Countries-A Re-examination, *European Economic Review*, 52, 646-666.
- Ishiyama, Y. (1975), The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey, *International Monetary Funds Staff Papers*, 22(2), 344-383.
- Kalemlı-Ozcan, S., Sorensen, B. E. ve Yosha, O. (2004), Asymmetric Shocks and Risk Sharing in a Monetary Union: Updated Evidence and Policy Implications for Europe, CEPR Discussion Papers No: 4463. London.
- Kalemlı-Ozcan, S., Sorensen, B. E. ve Yosha, O. (2001). Economic Integration, Industrial Specialization and The Asymmetry of Macroeconomic Fluctuations, *Journal of International Economics*, 55 (1), 107-137.

- Kar, M. (2003), Avrupa Para Birliği ve Ortak Para Politikası, *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması* (s. 177-212), Editörler: M. Kar ve H. Arıkan, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Karlık, S. R. (2013), *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kawai, M. (1987), Optimum Currency Areas, *The New Palgrave: A Dictionary of Economic Theory and Doctrine*, Editörler: J. Eatwell, M. Milgate, ve P. Newman, The Macmillan Press, London.
- Kenen, P. B. (2000), *The International Economy*, Cambridge University Press. Cambridge.
- Kose, A. M., Otrok, C. ve Whiteman, C. H. (2003), International Business Cycles: World, Region, and Country Specific Factors, *The American Economic Review*, 93(4), 1216-1239.
- Kose, A. M., ve Yi, K.-M. (2001), International Trade and Business Cycles: Is Vertical Specialization The Missing Link, *The American Economic Review*, 91(2), 371-375.
- Krieger-Boden, C. (2002), European Integration and The Case for Compensatory Regional Policy, *42nd European Congress of the European Regional Science Association*, (s. 1-31). Dortmund.
- Krugman, P. (2009), The Increasing Returns Revolution in Trade and Geography, *The American Economic Review*, 99(3), 561-571.
- Krugman, P. (1999), The Role of Geography in Development, *International Regional Science Review*, 22(2), 142-161.
- Krugman, P. (1998), What's New about The New Economic Geography, *Oxford Review of Economic Policy*, 14(2), 7-17.
- Krugman, P. (1994), Complex Landscapes in Economic Geography, *The American Economic Review*, 84(2), 412-416.
- Krugman, P. (1993). Lessons for Massachusetts for EMU, *Adjustment and Growth in the European Monetary Union* (s. 241-266), Editörler: F. Torres ve F. Giavazzi, Cambridge University Press, Cambridge.
- Krugman, P. (1991a), *Geography and trade*, The MIT Press, London.
- Krugman, P. (1991b), History and Industry Location: The case of The Manufacturing Belt, *The American Economic Review*, 81(2), 80-83.
- Krugman, P. (1991c), History versus Expectations, *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 651-667.
- Krugman, P. R. ve Obstfeld, M. (2006), *International Economics: Theory and Policy*, Pearson/Addison Wesley, Boston.

- Kydland, F. E. ve Prescott, E. C. (1977), Rules rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans, *The Journal of Political Economy*, 85(3), 473-492.
- Levitt, M. ve Lord, C. (2000), *The Political Economy of Monetary Union*, Palgrave MacMillan Press, London.
- Loertscher, R. ve Wolter, F. (1980), Determinants of Intra-industry Trade: Among Countries and across Industries, *Review of World Economics*, 116(2), 280-293.
- Marelli, E. (2007), Specialization and Convergence of European Regions, *The European Journal of Comparative Economics*, 4(2), 149-178.
- Markusen, J. R., Melvin, J. R., Kaempfer, W. H. ve Maskus, K. E. (1995). *International trade theory and evidence*. New York: McGraw Hill.
- Marrewijk, C. V., Ottens, D. ve Schueller, S. (2007), *International Economics Theory, Application, Policy*, Oxford University Press, Oxford.
- Mervel, H. P. ve Ray, E. J. (1987), Intraindustry Trade Sources and Effects on Protection, *Journal of Political Economy*, 95(6), 1278-1291.
- McKinnon, R. I. (2004), Optimum Currency Areas and Key Currencies: Mundell I versus Mundell II, *Journal of Common Market Studies*, 42(4), 689-715.
- McKinnon, R. I. (1963), Optimum Currency Areas, *The American Economic Review*, 53(4), 717-725.
- McNamara, K. (2002). Rational fictions central bank independence and the social logic of delegation. *West European Politics*, 25(1), 47-76.
- Mikek, P. (2009), Shocks to New and Old Europe: How Symmetric, *Journal of Common Market Studies*, 47(4), 811-830.
- Mongelli, F. P. (2005), What is European Economic and Monetary Union Telling Us about The Properties of Optimum Currency Areas?, *Journal of Common Market Studies*, 43(3), 607-635.
- Mongelli, F. P. (2002), "New" Views on The Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us?, *European Central Bank Working Paper Series*, 138.
- Morin, E. (1995), *Avrupa'yı Düşünmek*, (Ş. Tekeli, Çev.), AFA Yayınları, İstanbul.
- Mumford, L. (1996), *Makina Efsanesi*, (F. Oruç, Çev.), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Mundell, R. A. (1961), A Theory of Optimum Currency Areas, *The American Economic Review*, 51(4), 657-665.

- Myrdal, G. (1957), *Economic Theory and Under-developed Regions*, Greal Duckworth, London.
- Nicolaides, P. (2010), A Model of Europeanisation with and without Convergence. *Intereconomics*(1), 114-121.
- North, D. C. (2005), *Understanding The Process of Economic Change*, Princeton University Press, New Jersey.
- Polillo, S. ve Guillen, M. F. (2005), Globalization Pressures and The State: The Worldwide Spread of Central Bank Independence, *The American Journal of Sociology*, 110(6), 1764-1802.
- Pugel, T. A. (2007), *International Economics*, McGraw Hill International Edition. Boston.
- Salvatore, D. (2007), *International Economics*, NJ: John Wiley&Sons Inc. Hoboken.
- Savaş, V. F. (1999), *Çağımızın Deneyi Euro*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sennett, R. (2008), *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, (B. Yıldırım, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Shin, K. ve Wang , Y. (2004), Trade Integration and Business cycle Comovements: The Case of Korea with Other Asian Countries, *Japan and The World Economy*(16), 213-230.
- Tavlas, G. S. (2004), Benefits and Costs of Entering The Eurozone, *Cato Journal*, 24(1-2), 89-106.
- Topak, O. (2012), *Refah Devleti ve Kapitalizm 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Toprak, M. (1997), *Yeni İktisat*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Weber, M. (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Ö. Ozankaya, Çev.), İmge Kitabevi, Ankara.
- Willett, T. D., Permpoon, O. ve Wihlborg, C. (2010), Endogenous OCA Analysis and the Early Euro Experience, *The World Economy*, 851-872.
- Wray, R. L. (2002), State money. *International Journal of Political Economy*, 32(3), 23-40.

